

Eesti esimene rahvahääletus – 100

Nr 3

21.02.2023

Käesoleva aasta 17. veebruaril möödus täpselt sada aastat Eesti esimese rahvahääletuse toimumisest. See on tähelepanuväärne muuhulgas sellepoolet, et tegemist oli esimese maailmasõjajärgse rahva algatatud nii-öelda väärtusreferendumiga Euroopas. Rahvahääletuse keskmes oli ideoloogiline vastasseis konservatiivsete ja vasakradikaalsete väärtuste vahel. Küsimuse all oli avalike algkoolide seaduse muutmise – kas lisada usuõpetus avalike algkoolide õppekavasse või mitte.¹

Rahvahääletuse eellugu

Eestis muutus küsimus usuõpetusest aktuaalseks 1905. aasta revolutsiooni ajal. Tegelikud muutused said võimalikuks siiski pärast tsaarivõimu kukutamist. Kuna poliitikas olid kandvateks jõududeks sellel ajal vasakpoolsed jõud, sattus kriitika alla ka usuõpetus.² Enamlaste võimu ajal 1918. aasta alguses usuõpetus keelustati. Tormid usuõpetuse ümber ei vaibunud ka vastloodud Eesti Vabariigis, vaid läksid nii suureks, et sellest sai lausa uue koolireformi üks kesksemaid küsimusi. Peale teravaid vaidlusi Asutavas Kogus võeti usuõpetus koolide õppekavadest välja.³

Avalike algkoolide seaduse eelnõu töötati välja Asutava Kogu hariduskomisjonis. Eelnõu paragrahv 2 sätestas algkooli ilmaliku koolina. Usuõpetus esines siiski õppeainete nimistus, ent selle õpetamine oli võimalik vabatahtliku ainenä.⁴ Teisel lugemisel asendati komisjoni pakutud eelnõu sõnastus, mille kohaselt kool pidi olema ilmalik, sotsiaaldemokraadist Mihkel Martna ettepanekul veelgi konkreetsema sõnastusega – „ilma usuõpetusega“. Selline sõnastuse ettepanek võeti vastu hääletage 35 poolt ja 27 vastu.⁵ Vasakpoolsete parteide mõjudest kantuna võttis Asutav Kogu 7. mail 1920. a vastu avalike algkoolide seaduse, mis sõnaselgelt sätestas, et algkool on emakeelne, ilma usuõpetusega ja maksuta.⁶

See ei tähendanud siiski usuõpetuse täielikku kaotamist. Osades koolides õpetati seda kohaliku rahva soovil edasi – pärast tunde ja eritasu eest.⁷ Näiteks lubati kasutada kooliruumi usuõpetuse läbiviimiseks.⁸ Kuna selline asjade areng ei olnud siiski kooskõlas rahva enamuse seisukohtadega, sai usuõpetuse küsimusest üldrahvalik arutelu, mis päädis esimese rahvahääletusega. Asutavale

¹ J. Valge. Eesti parlament 1917–1940. Poliitiline ajalugu. Tallinn 2019, lk 187.

² O. Schihalejev, R. Soosaar, T. Jürgenstein, U. Herkel, A. Lamp – 100 aastat esimesest rahvahääletusest. Religioonialane haridus enne ja nüüd. Näituse materjalid 2023. <https://usuteaduskond.ut.ee/et/sisu/eesti-esimesele-rahvahaaletusele-ja-religioonialasele-haridusel-puhendatud-naitus>.

³ *Ibid.*

⁴ J. Valge. Tee esimese rahvahääletuseni – Tuna 4/2016. Arvutivõrgus: <https://www.ra.ee/tuna/tee-esimese-rahvahaaletuseni>, lk 64.

⁵ *Ibid.*

⁶ O. Schihalejev, R. Soosaar, T. Jürgenstein, U. Herkel, A. Lamp – 100 aastat esimesest rahvahääletusest. Religioonialane haridus enne ja nüüd. Näituse materjalid 2023. <https://usuteaduskond.ut.ee/et/sisu/eesti-esimesele-rahvahaaletusele-ja-religioonialasele-haridusel-puhendatud-naitus>.

⁷ *Ibid.*

⁸ J. Valge. Tee esimese rahvahääletuseni – Tuna 4/2016. Arvutivõrgus: <https://www.ra.ee/tuna/tee-esimese-rahvahaaletuseni>, lk 64.

Kogule saadeti erinevaid pöördumisi, avaldati agaralt poolt- ja vastuartikleid.⁹ Rahvahääletusele eelnes 1923. aasta algusest peale aktiivne kampaania, milles usuõpetuse küsimust kujutati lausa heade ja kurjade jõudude heitlusena. Kogu Eestis korraldati kõnekoosolekuid, kus esinesid erakondade mainekad kõneisikud. Aktiivselt toetas kampaaniat ka erakonnapõhine ajakirjandus.¹⁰

Kristlik Rahvaerakond ehtas lausa oma I Riigikogu valimiskampaania üles usuõpetuse säilitamisele koolides.¹¹ Kristliku rahvaerakonna juhtimisel ja luteri kiriku kaasabil koguti usuõpetuse toetuseks nõutava 25 000 allkirja asemel üle 88 000. Mõne nädalaga koguti pea neli korda rohkem allkirju kui tarvis. Toetusallkirjadega sooviti alatatada seadusemuudatus, mis teeks usuõpetuse koolidele kohustuslikuks õppeaineks, ent õpilastele vabaaineks.¹² Kui Riigikogu lükkas rahvaalgatuse korras esitatud algkooliseaduse muutmise seaduseelnõu 19. detsembril 1922 tagasi, läks küsimuse otsustamine rahvahääletusele. 23. detsembril võttis Riigikogu juhatus vastu otsuse, et elnõu tuleb panna rahvahääletusele. Rahvahääletus pidi toimuma hiljemalt järgneva kahe kuu jooksul. Riigikogu juhatus määras rahvahääletuse usuõpetuse küsimuses 17.–19. veebruariks 1923 ehk seadusega lubatud maksimaalse aja kaugusele.¹³

Rahvahääletuse võimalusest 1920. aasta põhiseaduses

1920. aasta põhiseaduse kohaselt valiti Riigikogu kolmeks aastaks. Selline lühike valimisperiood pidi rahval võimaldama oma arvamust ja meeleolu võimalikult sageli väljendada. Samuti nägi põhiseadus ette rahva osalemisvõimaluse seadusandlikus menetluses ka otse ja vahetult.¹⁴ Näiteks sisaldas põhiseadus loetelu küsimustest, mis rahvahääletamisele ei kuulunud. Põhiseaduse § 34 sätestas, et rahvahääletamisele ei kuulu ega või rahvaalgatamise teel otsustamisele tulla eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahutegemine, kaitseseisukorra väljakuulutamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamine, samuti ka lepingud võõraste riikidega.¹⁵ Samuti sätestas põhiseaduse § 32 et juhul, kui parlamendi enamuse arvamus ei lähe kokku ühiskonna enamuse arvamusel, tuleb välja kuulutada uued Riigikogu valimised.¹⁶ Kui rahvahääletuse tulemusel otsustati taastada algkoolide õppekavas kohustuslik usuõpetus, mis parlamendi seaduse järgi pidi olema sealt välja jäetud, pidigi I Riigikogu 1923. aastal laiali minema.¹⁷

Rahvahääletuse tulemustest

17.–19.02.1923 toimunud rahvahääletusel osales 66,2% hääleõiguslikest kodanikest, poolthääle usuõpetusele andis ligi 72% ning selle vastu oli 28% hääletanutest.¹⁸ Rahvahääletuse järgselt sai usuõpetusest kõikide algkoolidele sunduslik, ent õpilastele vabatahtlik aine.¹⁹ Seega tuli koolidel lastevanemate taotlusel usuõpetuse tunde anda. Usuõpetus pidi olema interkonfessionaalne ning

⁹ J. Valge. Tee esimese rahvahääletuseni – Tuna 4/2016. Arvutivõrgus: <https://www.ra.ee/tuna/tee-esimese-rahvahaaletuseni/>

¹⁰ *Ibid.*, lk 75.

¹¹ *Ibid.*, lk 64.

¹² U. Haava. Kristliku poliitika õnnelik aasta – Kirik ja Teoloogia, 2013. Arvutivõrgus: <https://kjt.ee/2013/09/kristliku-poliitika-onnelik-aasta/>

¹³ J. Valge. Tee esimese rahvahääletuseni – Tuna 4/2016. Arvutivõrgus: <https://www.ra.ee/tuna/tee-esimese-rahvahaaletuseni/>, lk 75.

¹⁴ M. Luts-Sootak. Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus – kas on põhjust olla uhke? – Riigiõiguse aastaraamat 2021, lk 22.

¹⁵ RT, 09.08.1920, 113/114, 243.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ M. Luts-Sootak. Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus – kas on põhjust olla uhke? – Riigiõiguse aastaraamat 2021, lk 22.

¹⁸ M. Tasur. Usuõpetuse diskursus(ed) 1923. aasta üleriigilistes Eesti päevalehtedes Postimees ja Päewaleht. Tartu Ülikool, magistr töö 2014, lk 8. Arvutivõrgus: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/44526/MA_Marge_Tasur2014.pdf?sequence=5&isAllowed=y

¹⁹ Riigikogu lisas juulis 1923 sarnase regulatsiooni ka keskkoolide seadusesse. Tunnist osavõtmise otsustasid lapsevanemad või 16. eluaastast õpilased ise.

ilma kiriku otsese mõjuta.²⁰ Rahvahääletuse tulemusena kaasajastati usuõpetuse sisu ja selle õpetamist ning järelevalvet hakkas teostama kiriku asemel haridusministeerium.²¹

Usuõpetuse pooldajate ülekaalukas võit tähendas ühtlasi seda, et rahva enamuse jaoks olid usk ja kirikueluga seonduvad küsimused jätkuvalt väga olulised. Ootuspäraselt leidis usuõpetus vähem toetajaid seal, kus poliitiline meelsus olid vasakpoolne. Samas erinesid ka hääletustulemused omavalitsusüksuste lõikes tähelepanuväärselt. Usuõpetusele oli toetus kõrgeim Mikitamäe vallas Setumaal 99 %, ent Paatsalu vallas Läänemaal toetas usuõpetust ainult 13 % hääletanutest.²² Samuti olid suured erinevused Lõuna-Eesti ja Põhja-Eesti vahel. Põhja-Eesti oli olulisemalt usu- ja kirikusõbralikum. Usuõpetuse toetajaskond oli Põhja-Eestis eriti suur nendes valdades, kus tegutses aktiivselt vennastekoguduste liikumine.²³

I Riigikogu, kellele rahvas kaudselt umbusaldust avaldas, sest parlamendi otsusega oli koolides usuõpetus kaotatud, läks aga laiali ning välja kuulutati ennetähtaegsed valimised. II Riigikogu koosseis alustas tööd 31. mail 1923.²⁴

Triinu Põdramägi
nõunik
triinu.podramagi@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

- Eesti Vabariik 90. Sündmused ja arengud. Eesti Entsüklopeediakirjastus 2008.
- Haava, U. Kristliku poliitika õnnelik aasta – Kirik ja Teoloogia 2013. Arvutivõrgus: <https://kjt.ee/2013/09/kristliku-poliitika-onnelik-aasta/>
- Luts-Sootak, M. Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus – kas on põhjust olla uhke? – Riigiõiguse aastaraamat 2021.
- O. Schihalejev, R. Soosaar, T. Jürgenstein, U. Herkel, A. Lamp. 100 aastat esimesest rahvahääletusest. Religioonialane haridus enne ja nüüd. Näituse materjalid 2023. Arvutivõrgus: <https://usuteaduskond.ut.ee/et/sisu/eesti-esimesele-rahvahaaletusele-ja-religioonialasele-haridusel-puhendatud-naitus>.
- Tasur, M. Usuõpetuse diskursus(ed) 1923. aasta üleriigilistes Eesti päevalehtedes Postimees ja Päewaleht. Tartu Ülikool, magistritöö 2014. Arvutivõrgus: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/44526/MA_Marge_Tasur2014.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Valge, J. Tee esimese rahvahääletuseni – Tuna 4/2016. Arvutivõrgus: <https://www.ra.ee/tuna/tee-esimese-rahvahaaletuseni>
- Valge, J. Eesti parlament 1917–1940. Poliitiline ajalugu. Tallinn 2019.
- 1920. aasta põhiseadus – RT, 09.08.1920, 113/114, 243.

Õigus- ja analüüsiosakond on Riigikogu struktuuriüksus, mis nõustab parlamendiliikmeid ja nende heaks töötavaid ametnikke. Käesolev teemaleht on koostatud osakonna algatusel. Autorid on valmis arutlema töö sisu üle ja kommentaarid on teretulnud.

²⁰ Eesti Vabariik 90. Sündmused ja arengud. Eesti Entsüklopeediakirjastus 2008, lk 62.

²¹ O. Schihalejev, R. Soosaar, T. Jürgenstein, U. Herkel, A. Lamp – 100 aastat esimesest rahvahääletusest. Religioonialane haridus enne ja nüüd. Näituse materjalid 2023. <https://usuteaduskond.ut.ee/et/sisu/eesti-esimesele-rahvahaaletusele-ja-religioonialasele-haridusel-puhendatud-naitus>.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Eesti Vabariik 90. Sündmused ja arengud. Eesti Entsüklopeediakirjastus 2008, lk 62.